

Redactioneel

Aandacht voor (moeder)taal in het onderwijs

Wat je ook van onze oosterburen wilt of kunt zeggen: vergeleken met de Nederlandse situatie lijkt het universitaire onderzoek naar moedertaalonderwijs en de universitaire aandacht voor moedertaaldidactiek er breed ontwikkeld. Zelf zullen ze dat niet zo gauw zeggen: het *Symposium Deutschdidaktik e.V.*, sinds een paar jaar als vereniging van moedertaaldidactici bestaand en min of meer vergelijkbaar met de VDN, voelt zich duidelijk het stiefzusje van het prestigieuze *Germanistenverband*. Typierend is bijvoorbeeld de klacht van voorzitter Albert Bremerich-Vos (1995). Onder de titel - kennelijk een uitspraak van een tegenstander in het Duitse debat over universitaire plaats en betekenis van de moedertaaldidactiek - "Dann qualifiziert euch mal schon!" beklaagt hij er zich over dat de 'Abteilungsleiter im Ministerium für Wissenschaft und Forschung' van Nordrhein-Westfalen verklaard heeft dat je per se drie jaar ervaring in het onderwijs waarvoor je docenten opleidt, moet hebben, wil je als hoogleraar moedertaaldidactiek - die hebben ze daar echt bij onze oosterburen en nog 'echte' ook - aangesteld kunnen worden. Maar dezelfde ambtenaar verklaarde eveneens dat er ten aanzien van de eigenlijk voor benoeming ook vereiste habilitatie wel eens wat gesjoemeld mag worden. Grommend merkt Bremerich-Vos in de vijfde aflevering van het clubblad *Postille; Mitteilungen des Symposiums Deutschdidaktik e.V.* op:

Wenn jemand nicht viel mehr in die Waagschale zu werfen hat als die vom Ministerium für notwendig erachtete Schulpraxis, dann kann man ihn als Vertreter oder auf Zeit bestellen. Hat er einiges publiziert, dann soll man sich gegebenenfalls dazu durchringen, dies als habilitationsadäquat einzustufen. Einer Berufung stehe dann nichts mehr im Wege. Wenn diese Interpretation triftig ist, dann folgt daraus daß das Ministerium Didaktik-Professuren gegenüber anderen Professuren, z.B. in der Germanistik, systematisch abwertet. - Natürlich kann man mit guten Gründen bestreiten, daß die Habilitation eine sinnvolle Einrichtung ist. Hält man sie aber nur bei Didaktik-Professuren entbehrlich, dann mindert man deren Gewicht und befördert den Eindruck, daß hier die armen Brüder und Schwestern der "eigenlichen" Fachwissenschaftler zu finden sind. (ib., 37)

Maar wie als Nederlander verder bladert in de Duitse postille constateert met verbazing - en jaloezie? - dat er zich onder de globaal geteld 220 leden van de vereniging 77 professoren laten zien! Kom daar bij ons maar eens om, zelfs als je rekening houdt met schaalverschillen. Trouwens, in hetzelfde nummer wordt alweer het - ruw geschat - 11e *Symposium Deutschdidaktik 1996* aangekondigd met als onderwerp, hoe kan het anders: **Europa-Nation-Region: Lernen von**

anderen, verdeeld over 17 secties: als het 11e symposium net zoveel bezoekers trekt als de vorige 10, zal ons eigen HSN erbij in het niet blijven vallen.

Geloof je in je vak - en dat doen de Duitse moedertaaldidactici kennelijk -, dan houd je je ook met de geschiedenis ervan bezig. In Nederland is - zoals bekend - de aandacht daarvoor marginaal, maar in Duitsland mag je ze misschien wel massaal noemen. De in 1988 gestarte serie *Beiträge zur Geschichte des Deutschunterrichts* van uitgeverij Peter Lang telde dit jaar al 17 delen: gemiddeld twee dikke delen per jaar. Met als uitschieter 1994: zes delen. En voor een omvang van 350 pagina's is de uitgever kennelijk niet bang.

Ook Hubert Ivo, die je misschien wel mag noemen de nestor van de Duitse moedertaaldidactiek, redigeerde in 1994 een boek in de serie: *Leo Weisgerber. Engagement und Reflexion. Kritik einer didaktisch orientierten Sprachwissenschaft*. Dat verhinderde hem overigens niet in datzelfde jaar bij het Westdeutscher Verlag een aantal reeds eerder openbaar gemaakte historisch-didactische studies aangevuld met bijdragen over contemporaine problemen in het moedertaalonderwijs te publiceren onder de titel *Muttersprache . Identität . Nation; Sprachliche Bildung im Spannungsfeld zwischen einheimisch und fremd* wat een indrukwekkend boek opleverde, waarin hij bijvoorbeeld opvattingen over taalonderwijs van zulke uiteenlopende figuren als Martianus Capella, Augustinus, Dante, De Nebrija, Von Humboldt, Illich, Weisgerber en Jacob Grimm aan een nauwgezet onderzoek onderwerpt. De eerste alinea van de 'Problemaufriß', getiteld *Für einen "liberalen Umgang mit Fremden"* - de geciteerde woordgroep stamt uit *Wilhelm von Humboldts Gesammelte Schriften*, deel III, 181 - geeft een heldere kijk op een van de belangrijke themata van het boek.

Der Ausdruck "Muttersprache" [in de woordgroep *muttersprachliche Bildung*] verweist auf ein quasi-natürliches Verhältnis des Sprechers zu seiner eigenen Sprache. Dagegen hebt der Ausdruck "Bildung" das Schulmäßige hervor. Das Spannungsverhältnis, in dem die verschiedenen Merkmale des Begriffs "muttersprachliche Bildung" zueinander stehen, kann als ein paradoxes aufgefaßt werden. Ein wenig hemdsärmelig formuliert: Warum sollte einer in der Schule lernen, was er schon kann?

Eveneens bij het Westdeutscher Verlag verscheen in hetzelfde jaar van Claus Ahlzeig *Muttersprache - Vaterland; die Deutsche Nation und ihre Sprache*. In een boeiend betoog laat Ahlzeig zien hoe het concept moedertaal zich in de loop der tijden ontwikkelt. De oudst bekende verwijzingen naar het concept stammen uit de twaalfde eeuw.

Lingua materna ist ein mittellateinische Bildung, die die Sprache des ungebildeten Volkes im Gegensatz zur Gelehrtensprache, dem Latein, bezeichnet. (...) Die ersten volkssprachlichen Übernahmen finden sich in

Italien bei Dante und Perolto, dann aber bald auch in den anderen europäischen Volkssprachen. (ib., 29)

Na de vroegste geschiedenis van het concept nagegaan te hebben, behandelt Ahlzieg de rol van het concept in de reformatie, de zeventiende en de achttiende eeuw. Spannend wordt het als hij 'die Emotionalisierung und Ideologisierung der Muttersprache' in de negentiende eeuw beschrijft. Daarmee wordt het mogelijk moedertaal en nationalisme te verbinden.

Der Muttersprachunterricht (vor allem an den Volksschulen (hat) die doppelte Funktion Kulturtechniken zu vermitteln und national gesinnte Untertanen zu produzieren (ib., 169-170)

Voor al aan de hand van de opvattingen van de al eerder genoemde Weisgerber gaat Ahlzieg tenslotte in op de relatie tussen moedertaal en gemeenschapsideologie, waarin het misbruik dat het nationaal-socialisme van het concept maakt, voorbereid wordt.

Het is onmiskenbaar zo dat Ahlziegs analyse en interpretatie, zeker zoals weergegeven in de twee laatste hoofdstukken, een verhelderend licht werpt op de retoriek van bijvoorbeeld de vroege Nederlandse didactici als Van den Bosch, Van Ginneken en Van den Ent (cfr. Kroon/Sturm 1994). Toch lijkt het erop dat hun romantische visie op moedertaal en moedertaalonderwijs, hun gespleten houding ten opzichte van taalvariatie en hun verheerlijking van het Nederlands een eigen toon kent vergeleken met de Duitse. Men kijkt dan ook met spanning uit naar een 'Nederlandse Ahlzieg' of als zo'n krachtsinspanning de Nederlandse moedertaal-didactiek te veel is naar een reeks voorstudies.

Etnische en dus talige en culturele diversiteit kunnen in de meeste Nederlandse en Vlaamse schoolklassen niet meer genegeerd worden: de facto niet, maar zeker in Nederland ook niet de jure. De Nederlandse *Wet op het basisonderwijs* schrijft immers voor dat het onderwijs er mede vanuit gaat dat de kinderen opgroeien in een multiculturele samenleving. Voor veel docenten zal wel gelden dat ze die verschillen ook niet willen negeren, maar er juist positief op willen reageren en het denken over die verschillen onderdeel van hun schoolbeleid maken.

Kurvers & Vallen waarmee dit nummer van Spiegel opent, houden zich in hun bijdrage bezig met etnische diversiteit in de voorschoolse periode. Ze geven een historische terugblik op het ontstaan van de zogenoemde opstapprojecten die de laatste jaren ook in Nederland in allerlei varianten zijn uitgevoerd. Ze gaan daarbij kritisch in op een aantal theoretische overwegingen die aan het werken met allochtone ouders en hun kleuters ten grondslag liggen. Bij de beschrijving van de praktijk geven ze voorbeelden van veelbelovende activiteiten, schuwen de kritiek

niet, maar de ondertoon behelst zeker waardering voor het moeilijke werk. Een belangrijke conclusie luidt als volgt:

Het programma moet kortom - wil het de taalontwikkeling stimuleren - zorgen voor een rijk en gevarieerd taalaanbod waarin taalelementen steeds in context worden aangeboden en voor een taalaanbod dat uitnodigt tot interacties tussen de ondersteunende volwassene en het kind. Daarnaast blijkt met name relevant de wijze waarop in de verbale interacties het kind bij herhaling cognitieve probleempjes worden aangereikt, die er niet alleen om vragen opgelost te worden, maar die ook reflectie vragen op de vorm of inhoud van de taaluiting.

Het artikel van Kris van den Branden maakt duidelijk dat ook hij in het tekstbegripexperiment dat hij opzette en uitvoerde de etnische diversiteit op school niet kon en wilde negeren. In zijn experimenteergroep was iets meer dan 60% van de leerlingen autochtoon, de andere 40% allochtoon.

Van den Branden ontwikkelde een opvallende kijk op tekstbegripproblemen door drie onbegripsproblemen te onderscheiden. De eerste noemt hij *onbegripsproblemen die a priori worden voorkomen* omdat de betrokkenen - docenten, materiaalontwikkelaars - hun taalgebruik aan de leerlingen aanpassen. Als tweede onderscheidt hij *onbegripsproblemen die met succes worden behandeld* omdat ze aan de oppervlakte komen: spontaan of omdat de docent ernaar op zoek gaat. De derde soort zijn de *onopgeloste onbegripsproblemen*, die dus niet voorkomen noch behandeld worden. De onderzoeker benadrukt dat de aard en de kwantiteit van deze problemen per leerling sterk kunnen verschillen. Ook wijst hij erop dat je niet mag verwachten dat leerlingen makkelijk met hun problemen te koop lopen, ook niet als de docent hen daar expliciet naar vraagt. Van den Branden wijst op drie omstandigheden die die terughoudendheid begrijpelijk maken: gebrek aan motivatie, het publiekseffect en het onderwijsklimaat.

Via een uitgekiend experiment heeft Kris van den Branden geprobeerd een reeks vragen over onbegripsproblemen empirisch te beantwoorden. Een enkel opvallend antwoord verdient in dit kader aandacht. Zo zegt Van den Branden dat bepaalde uitkomsten lijken 'te suggereren dat heterogeniteit niet zozeer een handicap, maar een troef is als het op verwerken van moeilijk taalaanbod aankomt'. Ook constateert hij dat een bepaalde niet-traditionele klassikale aanpak een gunstig effect heeft; hij plaatst die als volgt tegenover de traditionele aanpak.

In het traditioneel klassikaal onderwijs (...) is de leerkracht op een veel meer dominerende manier aanwezig: niet alleen monopolizeert hij de beurtverdeling en eigent hij zichzelf de meeste en de langste beurten toe, bovendien legt hij strikte beperkingen op aan de produktieve bijdragen die de leerlingen tot het leerproces mogen maken. Daarentegen lag bij de klassikale onderhandelingsconditie (de andere aanpak) het initiatief uitdrukkelijk in de handen van de leerlingen (...).

Jacques de Vroomen sluit de reeks bijdragen aan dit nummer van *Spiegel* af met een bijdrage over een enigszins merkwaardig onderdeel van het moedertaalonderwijs: drama. Hij geeft een historische terugblik die hij laat aanvangen in een ook voor het moedertaalonderwijs enigszins merkwaardige tijd: de vroege jaren zeventig. In die beginjaren bedreven moedertaalleraren drama omdat ze creatieve communicatie wilden bedrijven; later gaat drama als didactische werkvorm fungeren en al gauw kondigt zich dan een nieuwe legitimering aan: drama als politieke vorming. De Vroomen behandelt verschillende buitenschoolse 'projecten' die tegen deze achtergrond opgezet werden en gaat in op de uitwerking van deze opvatting in het moedertaalonderwijs.

Bij de behandeling van de recente ontwikkelingen wijst De Vroomen erop dat er een terugkeer naar de bron is waar te nemen. Ter discussie komt de vraag: Gaat het om vorming of kunst? Aan de hand van 'een korte schets van de geschiedenis van de jeugdtheatergroep Teneeter' illustreert De Vroomen 'een algemene ontwikkeling in de drama-educatie van de jaren tachtig in de richting van het kunstprodukt 'toneel'. In De Vroomens interpretatie kan dat wel eens ertoe geleid hebben dat steeds minder moedertaalleraren drama nog een plaatsje in hun lessen gunnen.

Namens de redactie,

Jan Sturm

Bibliografie

- Ahlzweig, C. (1994). *Muttersprache - Vaterland; die Deutsche Nation und ihre Sprache*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Bremerich-Vos, A. (1995). "Dann qualifiziert euch mal schön!" In: *Postille; Mitteilungen des Symposiums Deutschdidaktik e.V.*, 5, 36-38.
- Ivo, H. (1994). *Leo Weisgerber. Engagement und Reflexion. Kritik einer didaktisch orientierten Sprachwissenschaft*. Frankfurt a/M: Peter Lang.
- Ivo, H. (1994). *Muttersprache . Identität . Nation; Sprachliche Bildung im Spannungsfeld zwischen einheimisch und fremd*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Kroon, S., Sturm, J. (1994). 'Wij gaan volksaardig worden'. In *Spiegel* 12, nr. 2.

